

P.C. Hooft prijs

voor verhalend proza

2022

**Arnon
Grunberg**

Stichting P.C. Hooft-prijs voor Letterkunde

 LITERATUURMUSEUM

“De inzet van Grunbergs werk is de vraag hoe te leven en schrijven na de Shoah, in de wetenschap van het geweld waartoe de mens in staat is. Wat kan fictie beginnen met historische trauma’s? Hoe vast ligt je rol en wat gebeurt er als de maskers afgaan? (Hoe) is ontsnapping mogelijk? Het theater van het fatsjoen lijkt mensen in staat te stellen vreedzaam samen te leven, maar het spel meespelen – oftewel assimilatie – is geen garantie voor overleven, zoals de geschiedenis van de Joden in Europa gruwelijk duidelijk heeft gemaakt.”

Juryrapport

De roman als ontsnappingskunst

Toen Arnon Grunberg met *Blauwe maandagen* (1994) debuteerde als romanschrijver had hij zijn eerste stappen als auteur al gezet: in 1988 voerde Toneelgroep Amsterdam zijn toneelstuk *Koningin Frambozenrood* op, de prijswinnende inzending voor een schrijfwedstrijd. Ook in *Blauwe maandagen* is theatraaliteit nooit ver weg, net zomin trouwens als het echte leven: de hoofdpersoon heet namelijk Arnon. Deze schoolverlater, hoerenloper en aankomend gigolo slaat zich door het leven als ware het een groteske komedie. De scènes waarin hij het leven schetst met zijn oude ouders zijn als slapstick, tragisch en hilarisch tegelijk. *Blauwe maandagen* betekende Grunbergs doorbraak bij recensenten en lezers: het werd zowel bekrond als beste en als bestverkochte debuut. Sindsdien ontwikkelde Grunberg zich in hoog tempo tot een van Nederlands meest vooraanstaande schrijvers met een imposant oeuvre dat inmiddels haast twintig romans telt, naast verhalen, essays, toneelteksten, lezingen, een enkele dichtbundel en talloze columns en blogs.

De vraag naar de verhouding tussen spel – of fictie – en werkelijkheid zou een constante blijken in Grunbergs werk. Voor Arnon Grunberg is dat geen theoretische vraag, maar een existentiële: een zaak van leven of dood. Als kind van twee Joodse overlevenden van de Shoah – zijn vader dook als gedeserteerde

Wehrmachtsoldaat onder, zijn moeder overleefde de kampen Theresienstadt, Auschwitz en Mauthausen – is hij erfgenaam van die geschiedenis. Spelen is bij Grunberg en zijn personages nooit vrijblijvend maar noodzakelijk, een overlevingsstrategie die maar al te vaak faalt. Een citaat van een andere tweede-generatie Joodse schrijver, Georges Perec, zou als motto van Grunbergs oeuvre niet misstaan: 'Wij kunnen (soms) het vege lijf redden door te spelen.' Zelf schreef Grunberg naar aanleiding van een boek over Ischa Meijer: 'het zijn is het kamp, het spelen de enige ontsnapping'. De inzet van Grunbergs werk is de vraag hoe te leven en schrijven na de Shoah, in de wetenschap van het geweld waartoe de mens in staat is. Wat kan fictie beginnen met historische trauma's? Hoe vast ligt je rol en wat gebeurt er als de maskers afgaan? (Hoe) is ontsnapping mogelijk? Het theater van het fatsoen lijkt mensen in staat te stellen vreedzaam samen te leven, maar het spel meespelen – oftewel assimilatie – is geen garantie voor overleven, zoals de geschiedenis van de Joden in Europa gruwelijk duidelijk heeft gemaakt.

Als geen ander stelt Grunberg die verhouding tussen spel en werkelijkheid, tussen de vernislaag van de beschaving en de barbarij, in zijn romans steeds op scherp. Daarom vormen de romans de kern van zijn grote oeuvre, al maken ze qua omvang misschien minder dan de helft van zijn werk uit. Roman na roman ensceneert Grunberg situaties voor zijn personages, meestal mannen, waarin zij de maatschappelijke rol die ze zich hadden aangemeten niet meer kunnen spelen. Jörgen Hofmeester is van hen waarschijnlijk de bekendste: de uitgerangeerde redacteur en vader van Tirza uit de gelijknamige, inmiddels klassieke roman. Er zijn meer mannen zoals Hofmeester in Grunbergs oeuvre, zoals de diplomaat Jean Baptiste Warmke uit *Het aapje dat geluk pakt* (2004), Samarendra Ambani uit *De man zonder ziekte* (2012), de Pool Geniek uit *Goede mannen* (2018), en

psychiater Kadoke uit *Moedervlekken* (2016) en *Bezette gebieden* (2020). Hun goede bedoelingen volstaan nooit om onheil af te wenden, sterker nog, meestal blijken die juist levensgevaarlijk te zijn voor met name de vrouwen in hun omgeving. Wat zij voor liefde houden – hun zorgzaamheid en aanhankelijkheid, hun drang om te beschermen – keert zich tegen henzelf en hun vrouw, dochter of minnares.

Liefde en geweld, genot en pijn: bij Grunberg zijn het twee kanten van dezelfde medaille. In *Gstaad '95-'98*, een van de romans die hij schreef onder het pseudoniem Marek van der Jagt, verkent hij de uiterste grenzen van de liefde. In een koele staat van wanhoop elektrocutteert de hoofdpersoon een meisje: in zijn ogen een daad van liefde, omdat hij haar verlost van een kille wereld. De lezer kan niet wegstijgen, niets wordt aan de verbeelding overgelaten. Grunberg lezen is niet altijd een plezierige ervaring; onherroepelijk wordt men deelgenoot van geweldadige, weezinwekkende, schaamtevolle scènes: een schroevendraaier die door een oog gepriemd wordt, een penetratie met een naaldhak, een moeder die toekijkt bij de seks van haar dochter en aanstaande schoonzoorn om te controleren of hij wel viriel genoeg is. Laat het de toeschouwer onberoerd? Onbesmeurd? Draagt de getuige ook schuld? Verantwoordelijkheid? Het zijn ongemakkelijke vragen die het onoverbrugelijke van de kloof tussen de lezer en de tekst benadrukken. De lezer raakt aangedaan maar staat machteloos.

Grunberg is nietsontziend in zijn zoektocht naar de grenzen van de moraal, of überhaupt naar het bestaan van zoiets als moraliteit, en daarmee naar de grenzen van menselijkheid. Nihilistisch relativisme ligt voor de hand, maar Grunberg tekent de illusieeloosheid diep menselijk en met gevoel voor het absurde op. Exact en met een ijzeren logica zet hij de val van zijn personages in gang, maar met een grote tederheid getuigt

hij van hun pijn; uiteindelijk roept Grunberg mededogen op met de individuele mens. Neem een man als Beck in *De asielzoeker*, die zijn omgeving 'als een privé-consumentenbond' probeert te doordringen van de harde waarheid: 'de totale waarde van uw leven is niet veel meer dan die van een te vaak uitgewrongen dweltje waarmee een dronken werkster nog niet in de goot wil worden aangetroffen'. Het resultaat is alleen maar dat hij zijn omgeving van zich vervreemdt: 'Het waren dit soort zinnen in Becks brieven dat ervoor zorgde dat zelfs de meest welwillende vrienden en kennissen hem geen adreswijzigingen meer stuurden; zij die de pech hadden niet te verhuizen dienden Beck gewoon niet meer van repleik.' De paradox van het streven dat zijn eigen falen in zich draagt, de droge humor waarmee dat vervolgens wordt gebracht: dat is vintage Grunberg. Hij heeft een volstrekt eigen stem en een uiterst herkenbare stijl. Aforismen, paradoxen en ironie zijn Grunbergs handelsmerk, soms alle drie ineen, wanneer de stellige waarheid van het aforisme zomaar verkeert in zijn tegendeel. Stijl is nooit een doel op zich, integendeel – Grunberg heeft zijn afkeer van taal om de taal, van een overdaad aan symboliek meermalen verwoord. Bij hem geen uitgebreide landschapsbeschrijvingen, contemplaties over het uiterlijk van zijn personages of een strooien met metaforen. Zijn stijl dwingt respect af door een exacte, ritmische en sobere cadans.

Grunbergs ironie is geen manier om zich te distantieren. Yra van Dijk noemt haar daarom een 'ethische ironie' in haar diepgravende boek over zijn oeuvre, *Afgrond zonder vangnet* (2018): een ironie die zich altijd tegen zichzelf keert, waarbij de ironicus dus niet buiten spel blijft. Ook buiten zijn werk doet Grunberg aan nietsontziend zelfonderzoek, waarin hij zijn rol als schrijver en als mens bevraagt. Nu eens regisseert hij als een soort performancekunstenaar zijn publieke persona door

met een geit over de IJssel te varen, dan weer begeeft hij zich onder de mensen om te leren hoe dat moet, leven. Hij laat zich opnemen in een psychiatrische kliniek of gaat *embedded* mee naar Afghanistan. De paradox is dat Grunberg ongrijpbaar blijft, hoewel, of juist doordat, hij zichzelf met totale openhartigheid lijkt te geven. Tegelijkertijd is Grunberg de afgelopen decennia een belangrijke stem geworden in het publieke debat, waarin hij stelling neemt over politieke thema's als Europa, migratie en antisemitisme.

Zelf noemde Grunberg zijn werk een voetnoot bij het boek met oorlogsherinneringen van zijn moeder Hannelore Grünberg-Klein, *Zolang er nog tranen zijn* (2015), dat vlak na haar dood verscheen. Met die uitspraak plaatst hij de literatuur in de kantlijn van de geschiedenis, zo lijkt het, maar ook hier werkt de paradox. Voetnoten zijn niet alleen de ondersteunende commentaren bij het hoofdwerk, het zijn ook de ankers die een tekst uitwerpt naar de werkelijkheid. Zo geeft Grunberg de literatuur een cruciale functie in het verankeren van de herinnering. Zijn romanoeuve valt dan ook niet los te zien van zijn bemiddelende inzet om andere schrijvers een podium te geven – van literaire auteurs als Stendhal, Heinrich Heine en Roland Topor, tot zijn moeder en andere ooggetuigen van de concentratie- en vernietigingskampen in *Bij ons in Auschwitz* (2020). Grunberg heeft zich een van onze grootste lezers van de literatuur en geschiedenis van de Shoah betoond, en hij vervult zo de rol van directe en literaire erfgenaam.

Hoewel Grunberg aankondigde dat hij na het vervolg op *Moedervlekken* geen romans meer zou schrijven, weten we inmiddels beter: na *Bezette gebieden* (2020), waarin de psychiater Kadoke opnieuw de hoofdrol speelt, verscheen al snel *De dood in Taormina* (2021). Vormgegeven als een tragedie in vijf bedrijven is het Grunbergs meest theatrale roman in tijden.

Hoofdpersoon Zelda roept associaties op met de fictionele prinses uit de gelijknamige computergame, tegelijkertijd verwijst de roman naar de actualiteit van de oorlog in Syrië.

Van Arnon tot Zelda, van autofictie tot metafictione verhoudt Grunberg zich met theatrale middelen tot de geleefde, historische werkelijkheid. In al zijn werk onderzoekt hij het kwaad en de rol die literatuur kan spelen in het verbeelden van de afgronden van het mens-zijn. Het is moeilijk een andere Nederlandse schrijver te vinden die een dergelijk ambitieus engagement toont en tegelijkertijd romans schrijft die die grote vragen ook zo persoonlijk, intiem en emotioneel maakt, en ook raakt aan pijnlijk zelfbedrog, zorg en liefde voor naasten, banaliteit. De hem kenmerkende combinatie van diepe, gruwelijke trauma's, stellige aforismen, absurde humor, hartverscheurend onvermogen, groteske situaties, hoogmoed die ten val komt, zijn gretige greep uit literaire, filosofische en historische thema's – van schuld, verlossing, consumptie en migratie tot terrorisme – zijn uniek in de Nederlandse literatuur.

Grunbergs werk is verfilmd, vertaald in bijna dertig talen en vele malen bekroond. Zo beschouwd was het een kwestie van tijd voordat hij zou worden voorgedragen voor de P.C. Hooft-prijs – zelf voorspelde hij al dat hij die zou winnen voordat hij zijn eerste boek geschreven had, in *De dagen van Leopold Mangelmann* (1993). Dat valt af te doen als jeugdige grootspraak, maar het verradt de inzet waarmee Grunberg van meet af aan geschreven heeft. 'Ambitie is de energie die vrijkomt bij het overwinnen van angst', zou hij schrijven in *Huid en haar*, en die uitspraak lijkt – zoals zoveel van zijn fictie – rechtstreeks op hemzelf van toepassing. De schrijver Arnon Grunberg is ongeëvenaard in ambitie, productiviteit en intellectuele kracht. Hij blijft onverminderd nieuwsgierig, en maatschappelijk

betrokken. Hij is obsessief in zijn zoektocht naar het liefdevolle in de mens en nietsontziend waar het de duistere kanten van het bestaan betreft. In zijn romanuniversum heeft hij een eigen stijl, taal en grammatica ontwikkeld waarin hij gruwel en tederheid met elkaar weet te verenigen, satire en oprechtheid. Daarmee heeft hij een immense bijdrage geleverd aan de Nederlandse literatuur. De jury draagt Arnon Grunberg dan ook unaniem voor als kandidaat voor de P.C. Hooft-prijs 2022 voor verhalend proza.

De jury

Agnes Andeweg (voorzitter)

Rashid Novaire

Esther Op de Beek

Coen Peppelenbos

Nina Polak

Aad Meinderts (ambtelijk secretaris)